

NEPILNAMEČIŲ EMANCIPACIJA: NUOLATINIS AR EKSPERIMENTINIS STATUSAS

Inga Kudinavičiūtė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 33
Elektroninis paštas dsk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. kovo 25 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gruodžio 9 d.

*Recenzavo Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Civilinių bylų sk. prokurorė dr. **Joana Jačkonienė**
ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Šeimos ir civilinio proceso katedros profesorius
dr. **Pranas Vytautas Rasimavičius***

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama nepilnamečių emancipacija Lietuvoje iki 1940 m., nuo 1940 iki 1990 m. ir nuo 2001 m. liepos 1 d., įsigaliojus Civiliniam kodeksui. Per šį laikotarpį nepilnamečiai galėjo būti pripažinti visiškai savarankiškais arba jų savarankiškumas buvo ribojamas rūpintojo, teismo ar šeimos tarybos valia. Nuo 1990 metų emancipacija Lietuvoje buvo pripažįstama tik tais atvejais, kai buvo leidžiama sudaryti santuoką aštuoniolikos metų nesulaukusiam asmeniui. Civilinis kodeksas įteisino nepilnamečių emancipaciją ne tik teismui leidus sudaryti santuoką asmeniui, nesulaukusiam aštuoniolikos metų, bet ir paties nepilnamečio, jo tėvų, rūpintojų ar globos (rūpybos) institucijų pareiškimu. Jame taip pat nustatyta ir galimybė ją panaikinti. Siūloma atsisakyti normų, leidžiančių panaikinti nepilnamečių savarankiškumą, o būtinais atvejais taikyti normas, ribojančias pilnamečių asmenų statusą. Straipsnyje taip pat pateikiamos Rusijos Federacijos, Latvijos Respublikos, Prancūzijos, Italijos civilinių kodeksų nuostatos nepilnamečių emancipacijos atžvilgiu ir formuluojami pasiūlymai, kuriais remiantis galėtų būti tobulinamos su nepilnamečių emancipacija susijusios Civilinio kodekso normos.

Sparčiai vykstant visuomenės ekonomikos, socializacijos bei globalizacijos procesams jaunimas greičiau prisitaiko prie pakitusių gyvenimo sąlygų ir daugeliu atvejų daug sėkmingiau negu jų tėvai ar rūpintojai sprendžia savo gyvenimo ir visuomenės reikalus. Šios aplinkybės lems nepilnamečių pripažinimą visiškai veiksniais (emancipuotais) ir taps vis masiškesniu bei visuomenės toleruojamu reiškiniu. Todėl analizuoti Civilinio kodekso normas, reguliuojančias nepilnamečių emancipaciją, aktualu tiek nepilnamečiams, tiek visuomenei, tiek ir pačioms normoms tobulinti.

1. Nepilnamečių emancipacija Lietuvoje iki 1940 m.

Lietuvoje iki 1940 m. galiojo keletas teisės sistemų, tačiau ne visose iš jų būta normų, suteikiančių nepilnamečiams savarankiškumą. Savarankiškumo suteikimas nepilnamečiams taip pat buvo reguliuojamas įvairiai: nuo visiško savarankiškumo suteikimo iki savarankiškumo, ribojamo rūpintojo, teismo ar šeimos tarybos sutikimu ar leidimu.

Pagal Vokiečių imperijos civilinį kodeksą [1, 3–5 str.] pilnamečiu buvo tampama sulaukus dvidešimt vienerių metų. Vyras galėjo susituokti tik sulaukęs pilnametystės – dvidešimt vienerių metų, o moteris – sulaukusi šešiolikos metų, tačiau jai buvo leidžiama nukrypti nuo šios taisyklės, neišvardijus kokių nors aplinkybių. Nepilnametis sulaukęs aštuoniolikos metų galėjo būti pripažintas pilnamečiu globos teismo nutarimu. Paskelbus nepilnametį pilnamečiu jis įgydavo visas pilnamečio asmens teises. Pilnametystė buvo skelbiama tik nepilnamečiui sutikus ir tik dėl jo gerovės. Jeigu nepilnametis buvo tėvų valdžioje, tai buvo reikalingas ir vieno iš tėvų sutikimas, išskyrus atvejus, kai jis neglobodavo nei vaiko asmens, nei jo turto. Vieno iš tėvų sutikimo nereikėdavo tik nepilnametei našlei.

Civilinių įstatymų X tomo I dalyje [2, 179 str. 3 p., 221 str.] nebuvo normų, kuriomis remiantis būtų buvę galima nepilnametį pripažinti visiškai veiksniu. Tačiau pagal šį teisės aktą visos nepilnamečio teisės ir pareigos įsigaliodavo tik jam sulaukus dvidešimt vienerių metų. Tėvų valdžia nors ir negalėjo pasibaigti iki jo pilnametystės, tačiau galėjo būti apribojama, pavyzdžiui, dukterims ištekėjus.

1825 m. Civilinis kodeksas [3, 467–480 str.] nepilnamečiu laikė asmenį, nesulaukusį dvidešimt vienerių metų, ir jis buvo tėvų valdžioje iki pilnametystės arba kol būdavo pripažintas savarankišku. Pagal šį įstatymą nepilnametis buvo pripažįstamas pilnamečiu tik tuomet, kai susituokdavo, o nesusituokęs nepilnametis galėjo būti pripažintas savarankišku tik sulaukęs penkiolikos metų. Šiuo atveju tokiu jį pripažinti galėjo tėvas, o jeigu jo nebūdavo gyvo arba jis neturėdavo tėvų valdžios, tai šią teisę turėjo motina, turinti tokią valdžią. Pripažinti vaiką pilnamečiu tėvas arba motina galėjo tik teisme. Jeigu tėvas ir motina būdavo mirę arba neturėjo tėvų valdžios, tai nepilnametis galėjo būti pripažintas savarankišku tik šeimos tarybai pripažinus jį tokiu ir tik tuomet, kai jam būdavo suėję aštuoniolika metų. Šeimos taryba tai įformindavo specialiu nutarimu, kuriame buvo nurodomas toks pripažinimas.

Kiekvienam asmeniui, pripažintam savarankišku, buvo paskiriamas rūpintojas, o tėvas ir motina buvo rūpintojai pagal įstatymą. Jeigu tėvas ir motina būdavo mirę arba jeigu jie negalėdavo arba nenorėdavo būti rūpintojais, tai rūpintoją skirdavo šeimos taryba.

Nepilnametis, pripažintas savarankišku, turėjo teisę išnuomoti jam priklausantį nekilnojamąjį turtą arba atiduoti panaudai, bet ne ilgiau kaip trejiems metams. Jis turėjo teisę gauti pajamas, jas gaudamas privalėjo pasirašyti, taip pat atlikti kitus veiksmus, susijusius su paprastu turto valdymu. Tačiau jis negalėjo pareikšti ieškinio dėl savo nekilnojamojo turto; būti atsakovu byloje; rūpintis tinkamu kapitalo panaudojimu; imti paskolą be šeimos tarybos nutarimo, patvirtinto teismo, išklausus prokuroro išvadą.

Didžiausios teisės nepilnamečiui, pripažintam savarankišku, būdavo suteiktos jam gavus leidimą prekiauti. Jis buvo laikomas savarankišku, atlikdamas visus veiksmus, susijusius su prekyba. Jis taip pat turėjo teisę įgaluoti savo žmoną atlikti veiksmus, susijusius su jo turtu, kuriuos galėjo atlikti pats ir be rūpintojo sutikimo. Žmona, norėdama atlikti kitus veiksmus, privalėjo gauti teismo įgaliojimus.

Nepilnamečiui, pripažintam savarankišku, jeigu jis tapo tokiu nesusituokęs, savarankiškumas galėjo būti atimtas tik tuomet, kai jo pareigos, prisiimtos perkant ir parduodant ar kitokiu būdu, buvo pernelyg sunkios ar apribotos teismo. Savarankiškumas buvo atimamas tuo pat būdu, kaip ir pripažįstamas. Nuo savarankiškumo atėmimo dienos nepilnametis buvo grąžinamas tėvų valdžiai arba globai, kuri turėjo būti skiriama pagal įstatymą. Toks nepilnametis negalėjo vėl būti pripažintas savarankišku nei prašant jo tėvams, nei globėjui.

2. Nepilnamečių pripažinimas visiškai veiksniais pagal Civilinio kodekso normas

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.9 straipsnis [4, 2.9 str.] nustato, kad nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, rūpintojo ar globos (rūpybos) institucijų pareiškimu gali būti teismo pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotas), jeigu esama pakankamo pagrindo leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Terminas „emancipacija“ (lot. *emancipatio*) reiškia paleidimą iš tėvų globos [5, p. 136], t. y. emancipuotas asmuo savo nuožiūra naudojasi visomis civilinėmis teisėmis ir pareigomis. Civilinės teisės ir pareigos atsiranda: iš Civilinio kodekso ir kitų įstatymų numatytų sutarčių ir kitokių sandorių, taip pat, nors įstatymų ir nenumatytų, bet jiems neprieštarujančių sandorių; iš teismo sprendimų; iš administracinių aktų, turinčių civilinių teisių padarinius; kaip intelektinės veiklos rezultatai; dėl įvykių ar veiksmų (veikimo ar neveikimo), su kuriais įstatymai sieja civilinius teisinius padarinius; dėl žalos padarymo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo. Taigi emancipuoti nepilnamečiai turi teisę sudaryti visus sandorius. Todėl jie skiriasi nuo nepilnamečių iki keturiolikos bei nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų, kurių civilinis veiksnumas ribojamas Civilinio kodekso 2.7 bei 2.8 straipsnių nuostatų. Nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sudarytą sandorį galima pripažinti negaliojančiu pagal jo tėvų ar rūpintojų pareikštą ieškinį. Tačiau pats nepilnametis sulaukęs pilnametystės ar įgijęs visišką veiksnumą įstatymų nustatytais atvejais (emancipacija, santuokos sudarymas) negali pareikšti tokio ieškinių [6, p. 196]. Be to, paminėtina, kad emancipacija nesuteikia asmeniui rinkimų teisės, nes, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalimi [7, 34 str. 1 d.], rinkimų teisę turi piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra suėję 18 metų, o emancipuotas nepilnametis turi teisę įgyvendinti tik civilines teises ir pareigas.

Byla dėl nepilnamečio, sulaukusio šešiolikos metų, pripažinimo visiškai veiksniu gali būti pradedama pagal jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar paties nepilnamečio pareiškimą. Visais atvejais nepilnamečiui pripažinti visiškai veiksniu reikalingas paties nepilnamečio sutikimas. Pareiškimas dėl nepilnamečio emancipacijos paduodamas gyvenamosios vietos apylinkės teismui. Šios kategorijos bylos nagrinėjamos remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso [8] 28 skyriuje nustatyta tvarka. Pareiškime, be nepilnamečio ir jo tėvų ar rūpintojo anketinių duomenų, turi būti išdėstyti motyvai, kuriais remiantis prašoma nepilnamečį pripažinti veiksniu, bei įrodymai, patvirtinantys nepilnamečio galėjimą savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas: charakteristikos iš gyvenamosios vietos, darbovietės, mokymosi įstaigos, duomenys apie nepilnamečio šeiminių ir daiktinę padėtį, sveikatos būklę. Be to, nepilnamečio emancipacijos bylose yra svarbūs duomenys apie šio nepilnamečio teistumą ar įvykdytus administracinius bei kitus teisės pažeidimus. Emancipuoti nepilnamečį galima tik turint pakankamą pagrindą, todėl teisėjas, ruošdamasis nagrinėti bylą, paveda nepilnamečio gyvenamosios vietos Vaiko teisių apsaugos tarnybai pateikti išvadą dėl nepilnamečio pasirengimo savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Be to, gali būti skiriama teismo psichologinė ir/arba psichiatrinė ekspertizė nepilnamečio fiziniam, doroviniam, dvasiniam, psichiniam išsivystymui nustatyti.

Emancipacija galima tik sutikus nepilnamečiui, todėl teismas turi išaiškinti jam tokio sutikimo padarinius. Vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra prižiūrimi tėvų (rūpintojo), kurie ir užtikrina nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimą. Vaikui, sulaukusiam pilnametystės ar tapusiam veiksniui, tėvų (rūpintojų) teisės ir pareigos pasibaigia, t. y. nepilnametis, įgijęs visišką veiksnumą, savo teises gina ir pareigas vykdo pats. Emancipacija taip pat yra viena iš nepilnamečiui paskirtos rūpybos pabaigos priežasčių. Emancipavus nepilnamečį ar jam sudarius santuoką tėvai netenka teisės tvarkyti uzufukto teise savo nepilnamečių vaikų turta. Be to, nepilnamečio emancipacija nutraukia priteisto išlaikymo išieškojimą (CK 3.194 str. 4 d.).

Jeigu nustatomos aplinkybės, kad visiškai veiksniu pripažintas nepilnametis savarankiškai įgyvendindamas savo teises ir vykdydamas pareigas daro žalą savo ar kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams, teismas pagal nepilnamečio tėvų ar globos (rūpybos) ins-

titucijų pareiškimą gali panaikinti savo sprendimą pripažinti nepilnametį veiksniu. Tokiu atveju yra atkuriamas iki emancipacijos procedūros buvusi padėtis, t. y. tėvams vėl gražinamos pareigos prižiūrėti vaiką. Jeigu nepilnametis, buvęs pripažintas veiksniu, neturi tėvų, jam yra skiriama rūpyba.

Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 2 dalis, nustatanti subjektus, kurie turi teisę kreiptis į teismą, prašydami panaikinti nepilnamečio visiško veiksnio pripažinimą, prieštarauja Civilinio kodekso 3.155 straipsnio 1 daliai, nustatančiai, kad tėvai prižiūri vaikus iki emancipacijos, 3.255 straipsnio 2 punktui ir 3.258 straipsnio 1 punktui, nustatantiems, kad, emancipavus vaiką tiek laikinai, tiek nuolatinė rūpyba baigiasi. Globos (rūpybos) institucijos kompetencija emancipuotam nepilnamečiui taip pat pasibaigia. Todėl emancipavus nepilnametį Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 2 dalyje nurodyti subjektai savo teises nepilnamečiui jau būna praradę ir neturi teisės pateikti 2.9 straipsnio 2 dalyje nurodytą pareiškimą. Atsižvelgiant į tai atsisakytina minėto straipsnio 2 dalies, o atsiradus nurodytoms aplinkybėms visiškai veiksniam nepilnamečiui turėtų būti taikomos tokios pačios priemonės kaip ir pilnamečiui. Jeigu būtų nustatoma, kad nepilnamečio emancipacija panaikinama, tai turėtų būti tik tuo atveju, jeigu nepilnametis buvo emancipuotas pateikęs duomenis, neatitinkančius tikrosios padėties. Tokiu atveju jis būtų analogiškas nepilnamečio įgyto veiksnio praradimui, kai nutraukiama santuoka, kurią, teismui leidus, sudarė asmuo, nesulaukęs aštuoniolikos metų [4, 2.5 str. 2 d., 2.11 str. 2 d.].

3. Nepilnamečių pripažinimas pilnamečiais pagal užsienio valstybių teisės aktų normas

Daugelio užsienio valstybių teisės aktuose taip pat yra įtvirtintas emancipacijos institutas. Šį institutą nustato ir Rusijos Federacijos civilinis kodeksas [9, 27 str.] (toliau – RFCK), kurio 27 straipsnis reglamentuoja, kad nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, gali būti pripažintas visiškai veiksniu, jeigu jis dirba pagal darbo sutartį (kontraktą) arba, turėdamas tėvų, įvaikintųjų ar rūpintojų sutikimą, turi verslą. Taigi RFCK, kitaip negu CK, sukonkretina sąlygas, kurioms esant galima emancipacija. Tai yra būtina, kad nepilnametis turėtų savarankišką pajamų šaltinį – nuolatinį darbą pagal darbo sutartį arba turėtų verslą. Manoma, kad atsižvelgiant į RFCK nuostatas Civilinio kodekso 2.9 straipsnio formuluotė „jeigu yra pakankamas pagrindas“ tikslintina, konkrečiai įvardijant galimus „pakankamus pagrindus“, kad nepilnametis galėtų būti emancipuotas. Suprantama, kad nuolatinis darbas ir verslas yra pakankamas pagrindas emancipuoti nepilnametį. Tačiau tai galėtų būti ir paveldėtas arba turimas turtas, užtikrinantis patikimą pragyvenimo šaltinį ne tik pačiam nepilnamečiui, bet ir būsimai jo šeimai.

Nepilnamečio pripažinimo visiškai veiksniu bylos pagal RFCK nagrinėjamos pagal ypatingąją teiseną. Paprastai nepilnametį pripažinti visiškai veiksniu galima esant globos ir rūpybos institucijos sprendimui, taip pat abiejų tėvų, įvaikintųjų ar rūpintojų sutikimui, o nesant pastarųjų sutikimo – pagal teismo sprendimą [10, p. 291]. RFCK 27 straipsnyje nėra paminėtas paties nepilnamečio sutikimas, tačiau neabejojama, kad emancipacija galima remiantis jo pareiškimu [11, p. 81–82].

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.9 straipsnio 1 dalyje, nustatančioje subjektus, galinčius pateikti pareiškimą teismui dėl nepilnamečio emancipacijos, nėra nurodyti įvaikintojai. Tai tikriausiai padaryta todėl, kad, pagal Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 2 dalį įvaikintojai yra laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo dienos. Tačiau siekiant visiško aiškumo jie turėtų būti įvardyti kaip subjektai, galintys pateikti pareiškimą teismui dėl nepilnamečio emancipacijos.

Emancipacijos tikslas – nepilnamečio atleidimas nuo būtinybės kiekvieną kartą norint sudaryti sandorius gauti savo įstatyminių atstovų sutikimą. Pabrėžiama, kad emancipuotas nepilnametis turi visas civilines teises ir pareigas, taip pat savarankiškai atsako pagal prievolės už padarytą žalą, išskyrus tas teises ir pareigas, kurioms įgyti įstatymas nustato amžiaus cenzą, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos įstatymai „Dėl ginklų“, „Dėl karinės prievolės ir karo tarnybos“, Šeimos kodekso 127 straipsnio 1 punktas, nustatantis asmenų, galinčių būti

jvaikintojais, amžiaus cenzą ir kt. [11, p. 81–82]. Tai apibrėžianti norma turėtų būti ir mūsų Civiliniame kodekse. Be to, nepilnametis, pagal įstatymą pripažintas visiškai veiksniu, savarankiškai įgyvendina ir savo teisę į apsaugą. Rusijos Federacijos civilinio kodekso normos, priešingai negu CK, nenumato galimybės apriboti emancipuoto asmens veiksnumo, nors manoma, kad tokia teisė teismui turėtų būti suteikta, siekiant apginti tiek emancipuotų, tiek ir kitų asmenų teises.

Latvijos Respublikos civilinis kodeksas [12, p. 42–43] nustato, kad abiejų lyčių asmenų nepilnametystė tęsiasi iki aštuoniolikos metų. Nepilnametis gali būti pripažintas pilnamečiu esant svarbioms priežastims bei nepilnamečio globėjams ir artimiesiems giminaičiams paliudijus apie jo nepriekaištingą elgesį ir gebėjimą savarankiškai saugoti ir ginti savo teises bei vykdyti pareigas. Tokio pobūdžio pripažinimas galimas, jei nepilnametis yra sulaukęs šešiolikos metų. Be to, asmuo, kuriam nėra suėję aštuoniolika metų, įstatymų nustatyta tvarka sudaręs santuoką yra pripažįstamas pilnamečiu.

Emancipacijos institutą reglamentuoja ir Prancūzijos civilinis kodeksas [13]. Emancipacija – tai procedūra, kurios metu nepilnametis įgyja civilinį veiksnumą. Ji įgyvendinama dviem būdais:

- 1) santuokos būdu [13, 476 str.], tai yra emancipacija pagal įstatymą. Emancipacija pagal įstatymą galima tik moterims. CK 477 straipsnis nustato, kad mergina, neturinti aštuoniolikos metų, nepraras emancipacijos nutraukus santuoką arba mirus sutuoktiniui;
- 2) teismo būdu [13, 477 str.], tai yra savanoriškoji emancipacija. Pagal šias nuostatas nepilnametis gali būti emancipuotas, jeigu jam yra suėję šešiolika metų, jis yra nevedęs, likęs be tėvų, kai jam paskirta globa, kai vienam ar abiem tėvams atimtos tėvystės teisės.

Nepilnamečio pripažinimas veiksniu (emancipacija) sukelia tam tikrus teisinius padarinius:

- 1) baigia galioti tėvų teisės [13, 482 str.];
- 2) įgyjamas visiškas veiksnumas [13, 481 str.]. Nepilnamečio teisių ir pareigų apimtis išplečiama, pavyzdžiui, jis gali nebegyventi kartu su tėvais, tai yra gali laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, dirbti be leidimo, o jei dirba – laisvai disponuoti savo uždarbiu, valdyti savo turtą, spręsti apie studijų būtinumą. Tačiau jam norint sudaryti santuoką ar įvaikinti jį taikomos tos pačios normos kaip ir neemancipuotam nepilnamečiui, tai yra nepilnametis negali susituokti ar būti įvaikintas be tėvų ar šeimos tarybos sutikimo. Be to, paminėtina, kad jis negali balsuoti.

Sprendimus dėl emancipacijos teismo būdu priima žemutinės instancijos teismas. Prašymus jam gali pateikti: tėvai arba vienas iš jų [13, 477 str.]; šeimos taryba (globos atveju); pats nepilnametis (jei mano, jog jo sveikatai, saugumui ar moralei gresia pavojus).

Teisėjas prieš priimdamas sprendimą išklauso abiejų tėvų, o jei prašymą pateikia vienas iš jų, tai išklauso prašymo nepateikusį [13, 477 str. 3 d.]; išklauso nepilnametį [13, 477 str.]. Sprendimą priima globos teisėjas, kuris patenkina prašymą, jeigu mano, jog esama pakankamo pagrindo. Šį sprendimą per 15 dienų galima apskųsti didžiosios instancijos teismui.

Palyginus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, reguliuojančias nepilnamečių emancipaciją, su Prancūzijos civilinio kodekso analogiškais normomis, galima tvirtinti, kad Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas emancipacija laiko tik nepilnamečių pripažinimą veiksniais, atskirai sureguliuodamas nepilnamečių visiško civilinio veiksnumo įgijimą ir nelaikydamas jo emancipacija. Manoma, kad nepilnamečių visiško civilinio veiksnumo įgijimas turėtų būti aiškiai apibrėžiamas kaip vienas iš nepilnamečių emancipacijos būdų.

Emancipacijos institutas yra žinomas ir Italijos civilinėje teisėje. Nepilnametis pagal įstatymą gali būti emancipuotas sudarydamas santuoką [14, 390 str.]. Minėtina, kad minimalus santuokinis amžius – šešiolika metų. Jeigu vienas iš sutuoktinių yra nepilnametis, jam paskiriamas kuratorius – pilnametis sutuoktinis. Tuo atveju, jeigu abu sutuoktiniai nepilnamečiai, globos teisėjas gali paskirti išimtinį kuratorių, t. y. vieną iš tėvų. Italijos civilinio kodekso nuostatos reglamentuoja tam tikras emancipuoto asmens teises. Emancipacija sutei-

kia nepilnamečiui teisę sudaryti sandorius, padedant kuratoriui paimti iš sąskaitos pagrindines pinigų sumas, jeigu jos bus tinkamai investuojamos, būti teismo procese ieškovu arba atsakovu; savarankiškai valdyti komercinę įmonę (šią teisę suteikia tribunolas – aukštesnysis bendrasis teismas, išklauses globos teisėjo bei kuratoriaus) ir kitas teises.

Bendrosios teisės valstybėse, pavyzdžiui, JAV emancipacija galima stojus į karo tarnybą, sudarius santuoką ar tapus nepriklausomam, t. y. materialiai apsirūpinančiam [15, p. 194]. Vienas svarbiausių emancipacijos ypatumų – tai, kad baigiasi tėvų pareiga išlaikyti emancipuotą asmenį. Šis aspektas sukelia daug diskusijų ir yra bylų inicijavimo priežastis. Pavyzdžiui, teismas išaiškino [16, p. 1071], kad nepilnametis sudaręs santuoką tampa emancipuotas. Tačiau emancipacija nebūtinai yra tęstinė. Ji gali būti panaikinta bet kuriuo vaiko nepilnametystės metu. Todėl nepilnamečio santuoką pripažinus negaliojančia tėvų pareiga išlaikyti vaikus atkuriamą. Kita vertus, minėtina *Parker prieš Stage* byla [16, p. 1082–1083], kurioje atsakovo dukra, išėjusi iš namų, gyvena su sugyventiniu, augina jo vaiką bei laiko save emancipuota tėvo ir jo ūkio atžvilgiu. Kyla keletas klausimų: 1) ar dėl pastarosios emancipacijos atsakovas (tėvas) atleidžiamas nuo pareigos išlaikyti savo dukrą? 2) ar tėvas privalo kompensuoti valstybei išlaidas, susijusias su jo dukters išlaikymu, kai dukra kreipėsi dėl viešosios paramos suteikimo? Niujorko Apeliacinio teismo įgaliotas asmuo pripažino, kad atsakovo dukra savavališkai paliko namus ir tėvą, todėl negalima priversti jį teikti išlaikymą, jeigu dukra pateiktų ieškinį savo vardu. Tuo atveju, kai ieškinį pateikia socialinio aprūpinimo pareigūnas, tai, remiantis Socialinių paslaugų teisės 101 skyriumi, išlaikymo pareiga „gula“ ant tėvo, galinčio išlaikyti savo vaikus, pečių. Šis aspektas sukėlė daug diskusijų. Beveik analogiškoje byloje teismas atsisakė reikalauti tėvo atlyginti Socialinių paslaugų departamentui už dvidešimtmetės dukters išlaikymą (pagal įstatymą tėvas privalo išlaikyti savo vaikus iki 21 metų), teigdamas, kad „nesuvokiama, kaip galima reikalauti tėvo suteikti lėšų vaikui išlaikyti, kai šis visiškai sumenkino tėvų ir vaikų santykius“. Be to, nėra jokių įrodymų, kad tėvas įžeidė dukrą ar pateikė jai nepriimtinius reikalavimus, varė ją iš namų ar įtikinėjo išeiti ar kreiptis dėl viešosios paramos suteikimo. Neginčytiniais įrodymais byloje laikyta tai, kad tėvas auklėjo ir išlaikė dukrą nuo pat jos gimimo, įtikinėjo neišeiti iš namų ir tęsti mokymąsi. Taigi padaryta išvada, kad paprastai valstybė negali gauti kompensacijos už lėšas, panaudotas vaikų apsaugai nuo nusikalstamos veiklos ar skirtas viešajai paramai apmokėti tuomet, kai vaikai palieka tėvų namus.

Minėtina, kad anksčiau emancipacija buvo laikoma tam tikra bausmės nepilnamečiui forma, tačiau ilgainiui ji tapo įstatymo suteikta privilegija, panaikinančia nepilnametystės statusą [17, p. 213]. Visose valstybėse visuomenė teigiamai vertina nepilnamečių emancipacijos instituto funkcionavimą ir jį skatina.

Vaikų auklėjimas yra vientisas procesas, kurio metu suaugusieji stengiasi perduoti jiems savo patirtį, įsitikinimus, kultūrą bei kitas vertybes. Ši teisė išimtinai priklauso tėvams. Nepilnamečio asmens fizinė, moralinė, dvasinė branda panaikina tėvų teises nepilnamečiui ir kartu suteikia jam teisę gyventi veiksnaus asmens gyvenimą.

Išvados

1. Pagal Vokiečių imperijos civilinį kodeksą nepilnametis, sulaukęs aštuoniolikos metų, galėjo būti pripažintas pilnamečiu globos teismo nutarimu. Paskelbus nepilnametį pilnamečiu jis įgydavo visas pilnamečio teises.

2. 1825 m. Civilinis kodeksas nustatė, kad nepilnametis galėjo būti pripažintas savarankišku tik sulaukęs penkiolikos metų. Tokiu jį pripažinti galėjo tėvas arba motina teisme. Jeigu jam būdavo suėję aštuoniolika metų, tokiu jį pripažinti galėjo ir šeimos taryba.

Nepilnamečio savarankiškumas galėjo būti atimtas tik teismui apribojus jo pirkimo–pardavimo sutartimi prisiimtus įsipareigojimus.

3. Nuo 1940 iki 2001 m. liepos 1 d. savanoriška emancipacija Lietuvoje nebuvo pripažįstama. Pagal įstatymą nepilnametis tapdavo visiškai veiksnus tik sudaręs santuoką.

4. Civilinis kodeksas nustato, kad nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijos, rūpintojų ar savo paties pareiškimu gali teismo būdu būti pripažintas visiškai veiksniumi (emancipuotas). Tėvai, globos (rūpybos) institucija, rūpintojas gali paduoti tokį pareiškimą tik nepilnamečiui sutikus. Emancipuotas nepilnametis gali pats sudaryti visus sandorius. Civilinis kodeksas taip pat suteikė teisę tėvams, rūpintojui ar globos (rūpybos) institucijai kreiptis į teismą dėl nepilnamečio emancipacijos panaikinimo.

5. Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 2 dalis, nustatanti subjektus, kurie turi teisę kreiptis į teismą prašydami panaikinti nepilnamečio visiško veiksnumo pripažinimą, prieštarauja Civilinio kodekso 3.155 straipsnio 1 daliai, nustatančiai, kad tėvai prižiūri vaikus tik iki emancipacijos, 3.255 straipsnio 2 punktui ir 3.258 straipsnio 1 punktui, nustatantiems, kad, vaiką emancipavus tiek laikinoji, tiek nuolatinė globa baigiasi. Globos (rūpybos) institucijos kompetencija nepilnamečiui taip pat pasibaigia jį emancipavus. Todėl emancipavus nepilnametį Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 2 dalyje nurodyti subjektai savo teises nepilnamečiui jau būna praradę ir neturi teisės pateikti minėtame straipsnyje nurodytą pareiškimą. Atsižvelgiant į tai siūlytina 2.9 straipsnio 2 dalies atsisakyti.

6. Civilinio kodekso 2.9 straipsnio formuluotė „jeigu yra pakankamas pagrindas“ tikslintina nustatant, kokie yra „pakankami pagrindai“, kad nepilnametis galėtų būti emancipuotas.

7. Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 1 dalyje, nustatančioje, kokie subjektai gali pateikti pareiškimą teismui dėl nepilnamečio emancipacijos, siūlytina įrašyti ir įvaikintojus.

8. Nepilnamečių visiško civilinio veiksnumo įgijimas sudarius santuoką Civiliniame kodekse turėtų būti aiškiai apibrėžiamas kaip vienas iš nepilnamečių emancipacijos būdų.

9. Užsienio valstybių civilinių įstatymų normos dėl nepilnamečių emancipacijos yra panašios, tačiau ir esantys skirtumai vienu ar kitu aspektu detalizuoja kai kurias nepilnamečių emancipacijos nuostatas, išreiškiančias įstatymo leidėjų esminį požiūrį į nepilnamečių savarankiškumą:

- 1) RFCK normos nenumato emancipuoto nepilnamečio veiksnumo apribojimo;
- 2) Latvijos Respublikos civilinis kodeksas nustato, kad nepilnametis gali būti pripažintas pilnamečiu esant svarbioms priežastims bei globėjams ar artimiesiems giminiams paliudijus apie nepilnamečio neprikaištingą elgesį ir gebėjimą saugoti ir ginti savo teises bei vykdyti pareigas;
- 3) Pagal Prancūzijos civilinį kodeksą nepilnametis gali būti emancipuotas teisme, jeigu jam yra suėję šešiolika metų, yra nevedęs, likęs be tėvų ir jam paskirta globa, vienam arba abiem tėvams atimtos tėvystės teisės;
- 4) Italijos civilinė teisė pripažįsta nepilnamečio emancipaciją tik jam sudarius santuoką.

LITERATŪRA

1. **Vokiečių** imperijos civilinis kodeksas. – Kaunas, 1927.
2. **Šalkauskas K.** Civiliniai įstatymai. X tomas, I dalis. – Kaunas: Literatūra, 1933.
3. **Гражданские** законы. – Варшава, 1905.
4. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2000-09-22.
5. **Tarptautinių** žodžių žodynas. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
6. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso komentaras. I knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001.
7. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. – Vilnius: LRS leidykla, 1993.
8. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002-04-06. Nr. 36.
9. **Гражданский** кодекс Российской Федерации: Собрание кодексов РФ. Т. 1. – Москва: Норма, 2001.
10. **Викут М. А., Зайцев И. М.** Гражданский процесс России: учебник. – Москва: Юрист, 1999.
11. **Коментарий** к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Ч. 1. – Москва: Инфра, 1999.
12. **Нормативные** акты Латвийской Республики. Гражданский закон Ч. 1. Семейное право. – Рига, 1994.
13. **Code civil.** – Paris: Editons Dalloz, 1992.
14. **The Italian** Civil Code and Complementary Legislation Table of Contents foreword Introduction // New revised and updated edition by Maris Beltramo. – New York: Oceana publication, INC Dobbs Ferry, 1993.
15. **Krause H. D.** Family Law / 2nd edition. – St. Paul: West publishing company, 1991.
16. **Krause H. D.** Family Law. Cases, comments and questions / American casebook series. 3rd edition. – West publishing Co, 1995.
17. **Conference** of European Ministers Responsible for Family Affairs. National Replies to the Questionnaire „Family policies, children’s rights, parental responsibilities“ / XXIII-rd Session. – Paris, 1993.

Emancipation of Minors: Stable or Experimental Status

Inga Kudinavičiūtė

Law University of Lithuania

SUMMARY

This paper presents the institution of emancipation. Originally emancipation was a form of punishment for a minor but over the years it has become a benefit granted by the law under certain conditions authorizing the termination of minority status. One important meaning of emancipation is that it ends the parental obligation of support and it entitles a minor to administer his/her life and his/her property as if he/her were of age. In other words, an emancipated minor has the capacity of all civil law acts in the same way as an adult. This article analyzes minors’ emancipation in Lithuania from the beginning of the process until 1940’s, then follows from 1940’s to 1990’s and finally looks at the same institution from the 1st of July, 2001 (i. e. when the New Civil Code came into force). At the beginning minors were viewed as totally independent or their independency was limited by the tutor, court or Family board. From 1990 Lithuanian law recognized emancipation only when court licensed the marriage between the persons under the age of 18. Moreover, the New Civil Code legitimated minor’s emancipation after the application of the minor, his/her parents, tutor or guardianship institution. However, also norms that can abrogate the latter form of emancipation exist. Thus, emancipation is not necessarily a stable status. It is suggested to give up the standards, which provide the right to annul emancipation, and when necessary a, apply the law limiting the status of the adult. This article contains examples of to the institution of emancipation in many other countries (i. e. Russia, Latvia, France, Italy etc.) as well and makes several suggestions.